
Megjegyzések az ephesosi orvosi versenyfeliratokhoz

Remarks on the ephesian agonistic inscriptions of physicians

Zimonyi Ákos doktorandusz
zimonyi.akos@gmail.com

Initially submitted September 10, 2014; accepted for publication November 02, 2014

In 1904 excavations in Ephesus brought to light a series of inscriptions, which records medical contests in the city at the festivals dedicated to the healing deity, Asclepius. According to the literary sources on the festival of Asclepius sport- and song competitions were held, medical contests must be therefore regarded as an exceptional practice, which is only confined to Ephesus (and perhaps to neighbouring Smyrna) in the 2nd century CE. Due to the lack of literary sources and the fragmented nature of the inscriptions most scholars assumed that the purpose of the competitions was to select civic physicians, although the broader context of the medical contests in Ephesus was not examined. My aim in this paper is, by involving other epigraphic and literary sources, to construct a new frame of interpretation for the medical contest of Ephesus. I will argue, that the competitions were not designed to choose civic physicians, but should be understood as public medical lectures and presentations (*epideixis*), which were very popular in that century, the era of the so-called Second Sophistic. On these demonstrations the physicians had the opportunity to demonstrate their medical proficiency, competence to the community and gain wealthier patients.

Kulcsszavak: archiatros, Asklépios, Ephesos, második szofisztika, orvosi verseny

Keywords: archiatros, Asclepius, Ephesus, Second Sophistic, medical contest

Az Asklépios kultusz keretei közt megrendezett versenyekre, Asklépieiákra már a Kr. e. 5. századi Epidaurosából vannak forrásaink, amelyeken különféle sportágakban, elsősorban ökölvívásban és birkózásban mérték össze erejüket a résztvevők, ahogy ez Pindarosnál, az ötödik nemeai ódában (95-97. sor) szerepel.¹ Platón Ión (530 a-b) című dialógusa szerint rhapsódosok is versenyeztek az epidaurosi Asklépieián:

"Sókratés: Üdvözetem a nagy Iónnak! Most éppen honnan érkezéél mihozzáánk? Talán hazulról, Ephesosból?"

Ión: Szó sincs róla, Sókratés! Epidaurosból, az Asklépios-ünnepéről!

¹ Bár maga Pindaros nem köti össze a Kr. e. 530 körül tartott epidaurosi versenyeket az Asklépios-kultusszal, antik kommentárok (*Scholia in Pindarum, Ad Nemeas 3, 147, illetve 5, 94b és 96*) egyértelműen összekapcsolják a kettőt, ráadásul más istenek tiszteletére rendezett versenyek nem ismertek Epidaurosából. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy a Pindaros által említett versenyeket kezdetben egy másik isten, talán Apollón, tiszteletére tartották, és amikor a Kr. e. 6. században Asklépios vált a város főistenévé, a versenyeket Asklépioshoz kapcsolták. (Edelstein-Edelstein 1998 II.: 208.)

*Sókratés: Csak nem rendeznek az epidaurosiak már rhapsódosversenyt is az istennek?
Ión: De bizony! Sőt még más múzsai versenyeket is. (Ritoók Zsigmond ford.)*

Sókratés tehát tisztában volt azzal, hogy versenyt rendeztek Asklépios tiszteletére Epidaurosban, ám azon meglepődött, hogy Ión Epiaurosban versenyt dalol, tehát korábban nem hallott ilyen versenyszámról. Ez arra utal, hogy ez a versenyszám újonnan, a Kr. e. 5. század végén jött létre.² Ión válasza, hogy más múzsai versenyeket is rendeztek, arra utal, hogy eposzok előadásán kívül más műfajok, mint pl. drámák előadásában is megmérkőztek Asklépios tiszteletére.³ Ahogy Asklépios kultusza előbb a görög világban, majd később az egész Mediterránemuban elterjedt, úgy - a feliratok tanúsága szerint (Edelstein-Edelstein 1998 II: 208-212.)⁴ - az új vallási központokban is rendeztek sportversenyeket. 1904-ben, Ephesosban került elő egy feliratsorozat, amely az Asklépios ünnepeken rendezett újfajta, az egész klasszikus antikvitásban egyedülálló versenyt mutat be. Ezekben ugyanis orvosok vettek részt és orvosi diszciplínákban mérkőztek meg egymással (Keil 1905, 128-133).

A tíz felirat töredékes formában maradt fenn az útókorra, és azonos sémán alapulnak. Közülük kettő van, amelynek nagyobb része fennmaradt. Az első a felirat elejét tartalmazza, a második pedig a felirat legelején és végén kívül egy hosszabb összefüggő, igaz töredékes szöveget. Az első felirat a sorozatra jellemző fő tisztségviselőket sorolja fel: (Engelmann 1990: 89-92, Nr. 1 = Samama 2003: 334-335, Nr. 210.)⁵

[Ἀγαθῆ] τύχη·
[— ? ἀνθυπ]άτω [Λο]υπέρκω Ποντιανῶ
ἐπὶ ἱερέως Τ[ι(βερίου) Κ]λαυδίου Δημοστράτου
Καλιανοῦ ἀσιάρχου,
5 ἄρχοντος τῶν ἰατρῶν Κο(ρηλίου) Βαρηνοῦ
Δημητρίου, ἀγωνοθετοῦντος
τῶν μεγάλ[ων Ἀ]σκληπιείων
[— — —]
[οἶδε ἐνίκησαν τὸν ἀγῶνα τῶν]
[ἰατρῶν — — —]

A jó szerencsének. Luperus Pontianus asiai proconsulsága,⁶ Tiberius Claudius Démostratos Caelianus asiarchés⁷ papsága idején, amikor az orvosok vezetője⁸ Cornelius Varinus

² Edelstein-Edelstein (1998 II: 210) azt sem tartják kizártnak, hogy az Asklépiosnak írt homérosi himnusz valójában az epidaurosi rhapsodosversenyre íródott, ugyanis a himnusz is kb. erre az időszakra datálható.

³ Ahogy a platóni dialógusban Iónról megtudjuk, elsősorban a homérosi eposzok előadásában tűnt ki, kézenfekvő a feltételezés, hogy Epidaurosban is evvel győzött. Más műfajok közül a dithyrambos emelhető még ki, amelyek közül egy fenn is maradt egy athéni feliraton, igaz későbbi időszakból. (Edelstein-Edelstein 1998 II.: 210-211.)

⁴ Mint pl. Athén, Kós, Pergamon vagy akár Lampaskos is, l. még Edelstein-Edelstein (1998 I: 315-319).

⁵ A felirat valójában két töredék, az IvE IV, 1168 és az IvE VII/2, 4101, 2 összeillesztéséből áll, amely Engelmann (1990: 89-91) érdeme.

⁶ Kr. u. 153-154. (Engelmann 1990: 90-91.)

⁷ Az asiarchés Asia provincia egyik vezető tisztségviselője, akit az asiai városok választottak meg és a proconsul hagyott jóvá. A fő feladata a provinciagyűlésen (koinon) való elnöklés és az istenek és a császár kultuszának ápolása különböző látványosságok, ünnepek rendezésével illetve finanszírozásával. Emiatt felmerült a szakirodalomban, hogy a főpapi tisztséggel (archiereus) lehet azonos az asiarchés (Herz 1992: 93-115, Weiß 2002: 241-254), bár Friesen (1993: 92-112) és (1999: 275-290) elvetette az azonosságot.

Démétrios, a nagy Asképieiák versenybírája⁹ [...] volt. A következők nyerték meg az orvosok versenyét: [...].

A másik felirat tartalmazza a leghosszabb összefüggő szöveget. Csak a legeleje hiányzik, a győztesek utáni szöveg viszont a forrásanyag hiányossága miatt nem rekonstruálható (IvE IV, 1162 = Samama 2003, 335-336, Nr. 211):

[— — —]ω, ἐπὶ ἱερέως τοῦ Ἀσκλ[η-]
[πιοῦ Τι(βερίου) Κλαυδίου Δημοστράτου Καλια]νοῦ ἀσιάρχου, ἄρχοντος τῶν
[ἰατρῶν — — ἀγ]ωνοθετοῦντος τῶν μεγάλων

[Ἀσκληπειῶν — Πο(πλίου) Οὐή(δίου) Ρουφε]ίνου ? ἀρχιατροῦ τὸ δ[]· οἶδε ἐνεί-

5 [κησαν τὸν ἀγῶνα τῶν ἰατρ]ῶν· συντάγματος· Πό(πλιος) Οὐή(διος) Ρουφεῖνος
[νε(ώτερος)? χειρουργίας· Πό(πλιος) Αἴλιο]ς Μένανδρος ἀρχιατρός, προ-
[βλήματος· Πό(πλιος) Αἴλι(ος) ? Μένανδρο]ς ἀρχιατρός, ὀργάνων· Πό(πλιος) Αἴλι-
[ος Μένανδρος ἀρχ(ιατρός)? ἀγαθῆ] τύχη
[— — — Ἐφ]εσίων τοῖς ἀπὸ τοῦ Μουσειῶν

10 [ἰατροῖς — — —]νη[· ἡ]μῶν ἡγεμῶν Ἀσκληπιός
[— — —]προ [— — —] τὰς θυσίας ἡδέως προσ-
[— — —]χομ [— — —] ἐγυμνασιάρχησεν
[ταῖς δυσι τοῦ ἀγῶνος ἡμέραις? Πολύ]θαλλος ν(εώτερος).

[...], Tiberius Claudius Démostratos Caelianus asiarchés Asklépios-papsága idején, amikor az orvosok vezetője [...], a nagy Asklépieiák versenybírája négyszer főorvos Publius Vedius Ruphinus (?) volt. A következők nyerték meg az orvosok versenyét: összetétel:¹⁰ ifjabb (?)

⁸ Archón tón iatrón cím alatt az orvosi kollégium vezetőjét kell érteni (Engelmann 1990: 91, Samama 2003, 334), csak hogy az archiatros szót is szokás ebből a fogalomból levezetni (Briau 1877: 14-15 és Pohl 1905: 25), és az archiatros egyik fő funkciója a kollégiumok, orvosi egyesületek, orvosi iskolák igazgatója volt Briau (1877: 93-116) szerint. Csak hogy Briau tézisét M. Livius Eutyches feliratára alapozta, amely hamisítvány (Nutton 1977: 226), és bár vannak olyan orvós feliratok, amelyek az orvosok közössége emléket állít egy főorvosnak, mint IvE III, 719 (I. Kritón) vagy Samama (2003: 474-475, Nr. 394) (C. Proculeius Themison), egyáltalán nem bizonyítható, hogy ők a collegium (vagy iskola) igazgatói voltak. A kevés orvoscollegiumi felirat (Nutton 1995: 4-9) miatt a kérdés nem tisztázható teljes bizonyossággal. Kérdéses még, hogy Démétrios egyáltalán orvos volt, vagy az orvosok képviselőjével és/vagy felügyelőjével megbízott hivatalnok, ám eddig más felirat eddig még nem került elő a nevével.

⁹ Az agónothetés nemcsak versenybíróként jelent, általában a verseny rendezője és finanszírozása is az ő feladata volt. Csak hogy az ephesosi orvosi versenyeken egy gymnasiarchos is részt vett, aki szintén hasonló funkciót, azaz szervezést és a költségek fedezését látott el. Az IvE IV, 1162 szerint mindketten egyszerre voltak jelen (I. 2. felirat), amely cáfolja Gradwohl (2006: 54) azon állítását, hogy a gymnasiarchos vette át az agónothétéstől a verseny rendezésének feladatát. A Dig. 28.1.6.8. (I. lentebb) szerint Hadrianus uralkodásától az orvosok mentesültek a gymnasiarchosi tiszttség kötelessége alól, amely nyilvánvalóan jelentős anyagi fedezetet követelt meg, tehát a versenyek szervezését foglalhatta magában. Az agónothetés hivatala továbbra is nyitva állt az orvosok előtt, az ephesosi orvosi agónok egyetlen ismert agónothetése, Ruphinus maga is orvos volt, ami arra utal, hogy az ő bírálta el a résztvevők teljesítményét.

¹⁰ A syntagma szó jelentése problematikus, Keil (1905: 133-134) értekezés, fogalmazás jelentést tulajdonított neki, ám a probléma (feladvány) hasonló feladat lehetett, és Keil érvelése nem túl meggyőző, hogy két nagyon hasonló versenyszám létezett párhuzamosan. Emiatt Nutton (1970: 169-170) és (1995: 7-8) joggal javasolja,

Publius Vadius Ruphinus; sebészet: Publius Aelius Menandros főorvos; feladvány: Publius Aelius Menandros (?) főorvos; eszközök:¹¹ Publios Ailios Menandros főorvos. A jó szerencsének. [...] az ephesosiak közül a Museion orvosainak [...] Asklépios vezető [...] áldozatokat boldogan [...]. A verseny két napján az ifjabb Polythallos¹² (?) volt a gymnasiarchos.

A többi töredék a felirat legvégét foglalja magában, az utolsó egy-két versenyszámmal egyetemben, legfeljebb annyi különbséggel, hogy a versenyszámok sorrendje változik,¹³ emiatt ismertetésüktől eltekintek. A szövegek alapján felépítésüket így lehet rekonstruálni: először a fő tisztségviselők felsorolása jön: Asia provincia proconsula, Asklépios papja, aki egyúttal asiarchés is, az orvosok archónja, valamint a versenybíró (agónothetés), aki egy esetben vagy négyszer viselte a versenybírói tisztséget, vagy négyszeres főorvos (archiatros) is volt, bár a felirat töredékessége miatt nem elképzelhetetlen, hogy két külön személyről van szó. Az utána következő rész a győztesek felsorolása, akik a következő négy diszciplínában mérköztek meg egymással: syntagma (összetétel), cheirurgia (sebészet), probléma (feladvány) és organon (eszköz). A feliratot az ünnep mindkét napján elnöklő gymnasiarchos neve és egy jó szerencsét kívánó formula (agathé tyché) zárja.¹⁴ A második feliraton a győztesek és a gymnasiarchos között még egy három sornyi, igen töredékes szöveg található, valószínűleg az ephesosi Mouseionból való orvosok testülete mutatott be áldozatot Asklépiosnak. Az első felirat datálható pontosan a Kr. u. 153/4-re, a többi felirat is ebben az időszakban, Antoninus Pius uralkodása (138-161) alatt született. Az Asképios-ünnepi orvosi agónok hiánya az irodalmi és egyéb epigráfiai forrásokban, valamint a feliratok töredékes volta miatt nem lehet teljes biztonsággal megállapítani, mi célból szerveztek ilyen versenyeket, és kik versenyeztek egymással. Tanulmányomban ezekkel a kérdésekkel kívánok foglalkozni a feliratok tágabb kontextusba helyezésével, vagyis az ephesosi epigráfiai forrásokat és egyes irodalmi forrásokat is bevonom a vizsgálatba. Előbbi forráscsoport elsősorban a versenyzőkhöz és az általuk használt archiatros hivatalához, míg utóbbi, a kortárs, Galénos a Kr. u. 129 és 216 között élt kiváló orvos utalásai a verseny céljához és lebonyolításához nyújt támpontot a kutatásban.

hogy a syntagma farmakológiai értelemét kell alapul venni, vagyis itt gyógyszer összetételét jelenti. Egyébként maga Keil (1905: 133-134) is megemlíti, hogy számos antik szerzőnél szerepel ilyen értelemben a syntagma, mégis érdemi indoklás nélkül elveti ezt az értelmezést.

¹¹ Az organon szót számtalan antik szerző orvosi eszköz (mint pl. csipesz, fogó, stb.) jelentésben használja. Keil (1905: 133) úgy véli, hogy a eszközök továbbfejlesztése, új eszközök kidolgozása is az orvosok hatáskörébe tartozott, vagyis ennél a versenyszámnál az orvosi eszközök és műszerek területén elért újdonságok kerültek volna elbírálásra.

¹² Keil (1905: 129) és nyomán Edelstein (1998 I.: 318-319 (T. 573)) is úgy vélte, hogy a thallos szó és az utána következő női betű az ötvenedik versenyt hivatott jelölni. Csakhogy nincs semmi más nyom arra, hogy a versenyek már legalább ötven éve rendszeresen megrendezésre kerültek. Ráadásul a többi feliraton nincs utalás arra, hogy hányadik verseny került megrendezésre.

¹³ Kérdéses, hogy a versenyszámok sorrendjének változása, azaz a 2. feliraton syntagma, cheirurgia, probléma, organon, majd a IvE IV, 1166 feliraton syntagma, probléma, organon, cheirurgia, a verseny lebonyolításának vagy az egyes versenyszám tartalmának változását jelzi. Az agathé tyché "vándorlása", azaz 1. feliraton a legelején, 2. feliraton a győztesek neve után, míg az IvE IV, 1164-en a felirat legvégén található.

¹⁴ Az agathé tyché formula máshol fordul elő a feliratokon, azaz 1. feliraton a legelején, 2. feliraton a győztesek neve után, míg az IvE IV, 1164-en a felirat legvégén található. Ez a jelenség, valamint a versenyszámok sorrendjének változása felveti a kérdést, hogy tényleg az ünnepi alkalomnak megfelelő hivatalos felirattal állunk szemben, ahol a különböző tartalmak, mint pl. a megszólítás vagy a cursus honorum, sorrendje szigorúan meghatározott, és nem a versenyen győztes családok állították saját pénzből reprezentatív célokra. A szűk kör, ahonnan a győztesek kikerülnek, inkább az utóbbi feltételezést támasztja alá.

A győztesek – legalább is a fennmaradt töredékeken – kivétel nélkül háromnevűek (tria nomina) voltak és, Publius Vedius Ruphinus kivételével, mind a Publius Aelius praenomen és nomen viselték (összesen 15-ször fordul elő), azaz Hadrianus császár uralkodása alatt (Kr. u. 117-138) vagy közvetlenül utána római polgárjogot kaptak. Hogy pontosan mikor és hogyan zajlott a polgárjogok kiterjesztése, arra nincs forrásunk, de a Digesta két helyen is említi (Dig. 27.1.6.8 és 50.4.18.30), hogy Hadrianus törvényben erősítette meg az orvosok, rétorok és filozófusok privilégiumait és mentesítette őket többek közt számos hivatal viselése, valamint a katonai szolgálat alól (Dig. 27.1.6.8.):

γράφας φιλοσόφους ῥήτορας γραμματικοὺς ἰατροὺς ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχῶν ἀγορανομιῶν ἱερωσυνῶν ἐπισταθμῶν σιτωνίας ἐλαιωνίας καὶ μήτε κρίνειν μήτε πρεσβεύειν μήτε εἰς στρατείαν καταλέγεσθαι ἄκοντας μήτε εἰς ἄλλην αὐτοῦς ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν ἢ τινα ἄλλην ἀναγκάζεσθαι.

(Hadrianus) azt írta (ti. rendeletében), hogy filozófusok, szónokok, grammatikusok és orvosok mentesüljenek a gymnasiarchosi,¹⁵ a piaci felügyelői, papi tisztségek valamint a beszállásolási kötelezettség, a gabona- és olajvásárlás alól. És sem bíraskodni, sem követségbe küldeni, sem besorozni nem lehet akarata ellenére őket, sem arra kényszeríteni, hogy más provinciái hivatalt vagy hasonló tisztséget vállaljon el.

Ha ehhez még hozzávesszük Hadrianus köztudott philhellénizmusát és az a tény, hogy előszeretettel vette magát körbe görög szónokokkal, művészekkel, bizonyossá válik, hogy ő adományozott valamelyik görög útján, valószínűleg nem csak az ephesosi orvosoknak, hanem az ottani szónokoknak, filozófusoknak, vagy legalábbis néhányuknak polgárjogot.¹⁶ Az orvosok hálája a Kr. u. 2. és 3. századi feliratokon érhető tetten, amelyeken előszeretettel hívják magukat *philosebastos*nak, azaz császárbarátnak: ez a tiszteletbeli cím a mindenkori római császár iránti hűségüket fejezte ki.¹⁷ Ez a tény még akkor is figyelemreméltó, ha tudjuk, hogy ennek a címnek a használata Ephesosban igen elterjedt volt egyéb feliratokon is.¹⁸

A győztesek közül kitűnik Publius Aelius Menandros archiateros gyakori szereplése, aki öt versenyfeliraton is szerepel (háromszor mint győztes, kétszer mint a győztesek apja), míg fiai, ifjabb Menandros kétszer és Secundus háromszor. Idősebb Menandros egy a Kr. utáni 2. század második felére datálható feliraton is szerepel, amelyen a város Kuratései vannak felsorolva (IvE III, 1038 = Samama 2003: 332-333, Nr. 208). Az ephesosi Kuratések a város istennőjének, Artemis Ephesiának ünnepén a misztérium bemutatásában segítettek, ami csak a városi elit számára volt nyitott,¹⁹ Menandros pedig két buletust, azaz városi tanácsost követ a listán. Mindez világosan mutatja, hogy legalábbis a görög nyelvű provinciákban az orvosok egy része, elsősorban a közösségi orvosok, a városi elit tagjává válhattak (Nutton 1970: 71-80, Nutton 1977: 199-206 és Nutton 1981: 15-17). A Menandrosok mellett még Publius Vedius Ruphinus archiateros szerepel kétszer, egyszer ráadásul a versenyt elnöklők közt, mint főorvos (archiateros) és talán, mint agónothetés (versenybíró), bár a felirat töredezettsége miatt utóbbi funkcióban akár egy más személy is állhatott. Ruphinus praenomen és nomen az ephesosi arisztokrácia egyik kiemelkedő családjával, a Publius

¹⁵ L. 9. lábjegyzet.

¹⁶ Hadrianus philhellénizmusáról és utazásairól Görögországban és Ásiában I. Birley (1997: 162-188, 222-223).

¹⁷ L. IvE III, 622: Attalus Priskos felirata, ill. IvE VI, 2304: M. Pompeius Borón sírfelirata.

¹⁸ L. még Buraselis (2000: 101-110, különösen 104).

¹⁹ A Kuratésekről I. még Knibbe (1981: 70-73) és Kearsley (1992: 196-200).

Vedius Antoninusokkal hozható összefüggésbe, akik a mindenkori császárral jó kapcsolatokat ápoltak, a városban pedig számos épületet emeltek.²⁰ A másik két győztesről, akiknek a neve teljes egészében fennmaradt a feliratokon, azaz Publius Aelius Glykónról valamint P. Aelius Damarionról nem szólnak egyéb források, így státuszuk valamint esetleges kapcsolatuk a Menandros családdal nem tisztázható.

További kérdés, mit jelent a feliratokon sokszor előforduló archiatros cím. Legkorábbi jelentése az uralkodó orvosa, és a Kr. e. 3/2. század fordulójától használták a Seleukida udvarban,²¹ majd a Kr. után 1. század közepétől a Római Birodalomban is elterjedt ez a használat feltehetőleg Claudius császár udvari orvosa, Caius Stertinius Xenophon révén.²² Ami Ephesost illeti, egy ottani, Kr. u. 102 és 114 közé datálható feliratról (IvE III, 719 = Samama 2003: 327-329, Nr. 205) is ismert Titus Statilius Kritón avagy Crito, aki Traianus császár orvosaként elkísérte a császárt a daciai hadjáratára is, és írt erről egy történeti művet *Getica* címen.²³ A versenyfeliratokon szereplő archiatrosok nyilván nem lehettek császári orvosok, ám Kritón felirata két olyan tényre hívja fel a figyelmet, ami kapcsolatban áll az agónokkal. Először is Tiberius Claudius Démostratos Caelianus személye, mint az orvosi közösség papja, ahogy a két idézett versenyfeliraton is szerepel. Démostratos Caelianus szerepel még más feliratokon is, mint városi írnok (grammateus), sőt prytanis²⁴ is, és kérdéses, hogy ő megfeleltethető-e az agónfeliratokon szereplő Caelianusszal.²⁵ A szakirodalom elveti az azonosságot, mondván a versenyfeliratokon jelezni kellene, hogy Caelianus másodszor viselte a papi címet (Engelmann 1990: 91-92, Samama 2003, 334-334), bár elképzelhető, hogy erre az orvosoknál betöltött papi tisztségre nem évenként választottak meg valakit,²⁶ hanem a kinevezés hosszabb távra szólt.

A másik probléma Kritón feliratának állítói, az Asklépios ősatya (propatór) és a Császárok (Sebastoi) kultuszának áldozó orvosok. A fentebb említett Caelianus pedig a versenyeken, mint asiarchos is megjelenik, amely hivatal ekkor a császárkultuszt volt hivatott propagálni. Ehhez tartozik még az a tény, hogy a Kr. u. 1. századtól az Asklépios kultusz egyre jobban összekapcsolódott a császárkultusszal,²⁷ ahogy az ephesosi orvosi feliratokon

²⁰ Mint pl az Odeon vagy a Vedius-fürdők. A Vedius Antoninusokról bővebben l. Fontani (1996:227-237).

²¹ A legkorábbi archiatros felirata, Apollopánésé, III. (Nagy) Antiochos (Kr.e. 222-187) szeleukida udvari orvosáé Iulia Gordoson található. Apollopánés Erasistratos, a Kr.e. 3. században élt kiváló orvos tanítványa volt, majd a Szeleukida udvarban dolgozott, mint királyi orvos, és jelentős hatalomra tett szert, l. Polyb. 5, 56-58. (Nutton 1977: 193-194, Mastrocinque 1995,147-149, Marasco 1996, 444-446 és Samama 2003: 354-355, Nr. 233, aki egyedülként kételkedik az [arch]iatros kiegészítés helyességében). A Kr. e. 2. század végéről két archiatrost ismerünk, antiochosi Kraterost, IX. Antiochos (Kr.e. 114-95) udvari orvosát (IDélos, 1547) és amisosi Papiast, Nagy Mithridatész (Kr.e. 123-63), pontoszi uralkodó orvosát (IDélos 1573). Róluk l. még Pohl (1905, 25-28), Nutton (1977: 193, 195), Mastrocinque (1995: 147, 149), Marasco (1996: 446-447, 456) és Samama (2003: 42-43).

²² Xenophonról l. még Briau (1877: 43-44), Pohl (1905: 32), Nutton (1977: 195-197), Buraselis (2000: 66-110) és Samama (2003: 257-263).

²³ T. Statilius Kritónról l. még Samama (2003: 327-329), Nutton (2004: 256).

²⁴ A prytanis a klasszikus kori athéni demokráciában a tanács (bulé) végrehajtója, a hellenisztikus és római kori kis-ázsiai városokban is használták ilyen értelemben, illetve a tanács elnökét is nevezték így. De más feladatokat is elláthatott, a hellenisztikus kori Milétosban ő terjesztette fel a törvényjavaslatokat a tanácsnak. A prytanisról l. még Dmitriev (2005: 26-27, 72-75).

²⁵ Egészen pontosan IvE II, 278, V 1501, 1503. Caelianusról l. még Engelmann (1990: 91-92).

²⁶ A szerzők nyilvánvalóan a pergamoni Asklépios-templom főpapi tisztségét vették összehasonlítási alapul, ahol tényleg évente váltották egymást a főpapok (archiereus), ahogy Galénostól (13, 600 K) tudjuk (Nutton 1973, 162-164). De egyrészt Ephesos nem volt akkora vallási központja az Asklépios-kultusznak, mint Pergamon, Kós vagy Epidauros, másrészt Caelianus nem volt főpap.

²⁷ A császárkultusz és az Asklépios-kultusz kapcsolatáról l. még Becher (1970: 244-255), Haehling von Lanzenauer (1996: 59-106) és Steger (2004: 94-100, 131-136).

elterjedt philosebastos cím is erre utalhat. Így felmerül a kérdés, hogy a nagy Asklépieiaknak, és az ünnepen rendezett orvosi versenyeknek volt-e kapcsolata a császárkultusszal. A versenyfeliratok sajnos pont azokon a helyeken hiányosak, ahol az Asklépios kultuszról van szó, bár az Asklépios hegemon megszólítás akár utalhat erre,²⁸ mert ebben az időben a hegemon szó a római császárt is jelentette.

Visszatérve az archiatros értelmezésére, a címet Kr. u. 2. századtól a városi orvos jelentésben is használták, amely az addig használatos iatros démosieuón ill. démosios címetet hamar kiszorította.²⁹ Ennélfogva nem meglepő, hogy a kutatás sokáig úgy vélte, hogy az ephesosi agónokon a város közösségi orvosainak kiválasztása zajlott, ugyanis pont ebben az időszakban, kb. a Kr.u. 140-es években limitálta Antoninus Pius a közösségi orvosok számát ötre, hétre vagy tízre a városok méretének megfelelően (Dig. 27.1.6.2.).³⁰ A vita Rufinus, a négyszeres archiatros értelmezésében érhető tetten, ugyanis eszerint neki többször is versenyeznie kellett, hogy újra és újra megkapja a közösségi orvosi címet. Erre az intézkedésre párhuzamul szolgálhatna, hogy feliratok alapján a Kr. e. 2. században Milétosban és Teóson az alapítványi iskolák tanárait hasonló eljárás alapján nevezték ki (Cohn-Haft 1956, 9, Gradwohl 2006: 54-55, az iskolákról bővebben I. Németh 2013: 17-23). A tanárok és az orvosok státusza az antikvitásban hasonló volt, számos törvényben, feliraton egymás mellett szerepelnek (Briau 1877: 9, Nutton 1995: 8-11), ám sem korábról sem ezután nincs forrásunk hasonló eljárásra a megfelelő tanárok (és orvosok) kiválasztásában.

Továbbá a jogi források sem támasztják alá ezt a nézetet (Wolters 1906: 296), egy ephesosi felirat ebből az időszakból (CIG II, 2987 = Samama 2003: 338-340, Nr. 216) pedig egyenesen ellentmond ennek, amelyen Attalos Priskos (vagy Priscus) archiatros dia genousnak, származása révén archiatrosnak nevezi magát. A római uralom alatt a görög provinciák városaiban a városi orvosi hivatal apáról fiúra öröklődött,³¹ mint ahogyan az egy philadelphiai³² és heraclea ulpiai³³ feliraton is látható az ek protonon archiatros (ősei révén archiatros), illetve az apogonos archiatron (archiatrosok leszármazottja) címekből. A többi versenyen résztvevő archiatros után soha sem következik szám, P. Aelius Menandros archiatros, aki többször is szerepel a feliratokon, sosem írja ki, hányszor nyert. Paul Wolters

²⁸ L. még Plut. Quaest. Conv. 9, 14, 4: "És tudjuk, hogy az orvosok Asklépiost tartják vezetőjüknek (ἡγεμόνα)."

²⁹ Hellasban már az archaikus korszaktól vannak utalások közösségi orvosok meglétére (Pohl 1905: 8-10, Cohn-Haft 1956: 8-11, Nutton 1981: 11-14), az első feliratos forrás Athénből került elő és a Kr.e. 4. sz. végére datálható (Euénor felirata Kr.e. 322/1-ből. IG II-III², 373). A közösségi orvosok feliratai a hellenisztikus és a római korból származnak és a birodalomban néhány latin nyelvű provincia (mint pl. Pannonia) kivételével a birodalom csaknem minden szegletéből származnak. A különböző elnevezések (iatros démosieuón, iatros démosios és archiatros) régóta vita tárgyát képezték, Pohl (1905: 42, 45) szerint csak az elnevezés változott, míg Cohn-Haft (1956: 69-72) intézményi változásokat is vél a névhasználat változása mögött felfedezni. Nutton (1977: 198-206, 1981: 15) szerint valamiféle kontinuitás joggal feltételezhető, de a feliratok jeleznek két fontos változást, egyrészt az eddigi kívülről behívott orvosok helyett városi kötődésű orvoscsaládok töltötték be a közösségi orvosi hivatalt, másrészt ezzel összhangban az eddigi kitüntetések, mint pl. polgárjog vagy a színházi díszhely (proedria) adományozása stb. helyett adómentesség volt a jutalom.

³⁰ Míg Vespasianus minden orvosnak, szónoknak, filozófusnak hatalmas kedvezményeket tett (I. Dig. 27.1.6.8.), a takarékos Antoninus Pius az adók alóli mentességet néhány főre korlátozta. Nutton (1977: 201) szerint erre az intézkedésre azért került sor, mert a kieső adóbevételek és a többi polgárra nehezedő adók és egyéb kötelezettségek (leiturgia) miatt a kis-ázsiai városok anyagi nehézségekkel küszködtek.

³¹ Ellentétben a hellenisztikus korból, ahol még más városokból, mint pl. a kiváló orvosairól híres Kósból hívtak orvost, addigra a római korban a közösségi orvosok túlnyomó többsége már helyi családokból került ki, akik generációk óta a városban éltek és praktizáltak. L. még 26. jegyzet, Nutton (1977: 202-203, 204-206, 1981: 15) és Samama (2003: 62).

³² Aurelius Lukianos felirata a Kr.u. 2.-3. sz.-ből (SEG 17, 527 = Samama 2003: 360, Nr. 240).

³³ Pappias felirata a Kr.u. 2. sz.-ből (CIG 3593h = Samama 2003: 369, Nr. 252).

(1906: 297) emiatt a négyszeres jelzőt az agonotheshez kapcsolja, azaz négyszer volt versenybíró az illető, ám a felirat töredékessége miatt elképzelhető, hogy a bíró és az archiatros két külön személy, és a szórend sem támasztja egyértelműen alá ezt a feltételezést. Ilyenkor ugyanis egyből a pozíció, azaz a nagy Asklépieiak versenybírája után kellene állnia a számnak, de itt a bíró (vagy bírák) neve és foglalkozása után következik. Ám mivel az archiatros címet elég volt egyszer elnyerni egy városban, a Kr. u. 2. századi olvasónak a négyszeres versenybírói kinevezés tűnhetett inkább evidensnek.

Az archiatros cím jelölheti az orvosi collegium vagy iskola elöljáróját, igazgatóját is,³⁴ Ephesosban pedig számos nyoma található ilyen szervezeteknek. Vespasianus császár Kr. u. 75-ben engedélyezte az orvosoknak a collegium felállítását,³⁵ amelynek működését egy ebből az időszakból származó, igen töredékes felirat tanúsítja, orvosokat, orvosi szolgálatot, kárpótlást (amoibé) és ingyenes gyógyítást említve (IvE IV, 1386 = Samama 2003: 326-327, Nr. 203), de hogy a kollégium maga ajánlotta-e fel ezeket vagy a város kötelezte erre, nem kikövetkeztethető (Nutton 1995: 7). A szabályozáson és a versenyfeliratokon kívül további feliratok is jelzik az orvosi kollégium jelenlétét Ephesosban, mint Kritón felirata (l. fentebb), vagy M. Pompeius Borón szarkofágja és rajta sírfelirata (IvE IV, 2304 = Samama 2003: 340-341, Nr. 218), amit ez a testület állított. Mivel az antikvitásban nem létezett semmilyen állami szabályozás a praktizáló orvosok regisztrálására és munkavégzésére, a collegiumnak kellett betölteni ezt a szerepet, vagyis aki tagja volt, hivatalosan is orvosnak számított és a fentebb említett szabályzatban lefektetett keretek közt gyakorolhatta hivatását (Nutton 1995: 4-7).

A kollégiumi orvosok a városi tanárokkal (paideutésekkal) és filozófusokkal (sophistésekkal) alkották a helyi Museiont, amit a iatroi apo Museiou jelöl az agónok és Pompeius Borón feliratain.³⁶ A Museion fő feladata az oktatás volt, mindemellett gondozta az elhunytak sírjait (l. Borón), illetve, mint látható, az orvosi versenyek lebonyolításában is szerepet játszott. Az ephesosi Museion kapcsolatban állt más városok Museionjaival, illetve egyéb orvosi iskolákkal is (Nutton 1995: 7-9), ami miatt a görög nyelvű orvosi feliratok kiadója, Évelyne Samama (2003: 44) felvetette, hogy a győztesek helyett az iskola igazgatója kaphatta a díjat. Ám a források ilyen gyakorlatról nem tudnak, továbbá nem minden győztes viseli az archiatros címet a feliraton, így pl. Glykón vagy Menandros fiai, ami szintén ellentmond ennek a felvetésnek. A cím hiánya egyes nyertesek neve után viszont azt is jelenti, hogy semmilyen orvosi pozíció nem volt feltétele a versenyen való indulásnak, ugyanakkor a jutalom sem a közösségi orvosi hivatal vagy az archiatros cím használatának elnyerése volt.

A szakirodalom szerint (Nutton 1977: 197-198, 215, Korpela 1987, 18, 105) az archiatros elnevezést késő antikvitástól kezdve kiváló, híres orvos jelentésben is használták, amely cím immár nem az uralkodóhoz vagy közösséghez, vagy valamely intézményhez kötődött, noha ezek a címek is fennmaradtak, mint archiater palatinus és archiater popularis (Gradwohl 2006: 55). Véleményem szerint már a principátus alatt kimutatható egyes feliratokon az archiatros szó efféle, tiszteletbeli használata,³⁷ elképzelhető, hogy Rupheinos esetében is erről van szó, aki versenyen való sikereiért kapta az elnevezést? Akkor minden résztvevőnek kijárt volna a cím, amit fel is tüntettek volna a feliratokon, ám ez nem történt meg. Továbbá nehezen elképzelhető, hogy az archiatros cím kétféle használata keveredik a

³⁴ L. Briau (1877:93-116) és a 7. lábjegyzetben ehhez fűzött megjegyzést.

³⁵ L. még Nutton (1977: 200).

³⁶ Mint az IvE IV, 2065, amelyet a már fentebb említett P. Vedius Antoninusnak állítottak a Museionban lévő tanárok (οἱ περὶ τὸ Μουσείον παιδευταί).

³⁷ Erről a problémáról bővebben a szerző 'Archiatres id est medicus sapientissimus'. Changes in the meaning of the term archiatros in the Roman Empire, in *Sapiens Ubique Civis*, 2014 (megjelenés alatt) című cikkében.

második feliraton, azaz Menandrosé, aki bizonyítottan közösségi orvos volt,³⁸ és a már említett Ruphinusé.

Az archiateros to d' értelmezésében ezért valószínűbbnek tűnik, hogy Ruphinus négyszer nyert,³⁹ esetleg mind a négy versenyszámot megnyerte. Menandros és Ruphinus is városi orvos volt, mindketten több versenyt és versenyszámot is nyertek,⁴⁰ de Menandros sehol sem tünteti fel győzelmeinek számát, jogosan merül fel tehát a kérdés, hogy akkor miért nem jelöli, hányszor vagy hány versenyszámot nyert. Ezt az ellentmondást úgy lehet feloldani, hogy Wolters (1906: 298) felvetését fogadjuk el, amely szerint négyszer számnevet az agónothetéshez kell kapcsolni, azaz Rupheinos négyszer volt a verseny bírója. Ez a tézis annak fényében is fennáll, ha figyelembe vesszük, hogy Menandros neve mindig a győzteseknél fordul elő, míg Ruphinus első előfordulása a vezető tisztségviselők között található, ahol a betöltött hivatalok eleve jobban ki vannak hangsúlyozva a verseny elnökei kiválóságának, ezáltal a verseny fontosságának demonstrálása miatt. Az ásatásokon újonnan előkerülő feliratok segítségével remélhetőleg a közeljövőben pontosabban meg lehet határozni, hogy kik, milyen hivatalt betöltve elnököltek illetve küzdöttek meg egymással az ünnepeken.

Mint látható, a verseny nem a közösségi orvosok kiválasztására szolgált, az agónok céljának és lebonyolításának megértéséhez tágabb kontextusba kell helyezni a versenyeket. A tárgyalt korszak ugyanis épp egy nagy kulturális fellendülésnek, a klasszikus kori – elsősorban athéni – görög kultúra iránti érdeklődés kiújulásának ideje volt, amit második szofisztikának neveznek. Ugyanakkor a második szofisztika, ahogy Nutton (1971: 52) helyesen megállapítja, messze túlmutat a klasszikus minták iránti irodalmi érdeklődésen, legalább ennyire társadalmi jelenség is, l. a fentebb említett nagylelkű hadrianusi törvény a szónokok, tanárok, orvosok, stb. adókedvezményeiről, amelyet azután Antoninus Pius erősen korlátozni kényszerült.⁴¹ A második szofisztika főbb képviselői a nagyvárosokban éltek, mint Athén, Smyrna és Ephesos, amely kb. 200 ezer lakossal, széleskörű kereskedelmi kapcsolatokkal a második szofisztika egyik fő központja volt.⁴² A második szofisztika fontos jellemzője volt a verseny (agón), elsősorban vita formájában, amely nemcsak filozófiai vagy retorikai, hanem orvostudományi kérdésekre⁴³ is reflektált (Mattern 2008: 7-9, 69-72): az antik orvoslás két legnagyobb alakja, Hippokratés és Galénos is az első illetve második szofisztika virágzása alatt élt. Ezek az orvosi viták, bemutatókon a korszak orvosi iskoláinak (dogmatikus, empirikus, methodikus) képviselői gyakran mérköztek meg egymással (Debru 1995: 71).

³⁸ L. a Kurétés-listát (IvE III, 1038).

³⁹ L. Nutton (1977: 205), aki viszont tévedésből Woltersnek tulajdonítja a négyszeres győztes titulust. Csakhogy Wolters (1906:297) az agónothetéshez kapcsolja a négyszeres jelzőt.

⁴⁰ Menandros: 2. feliraton 3 versenyszám, ezen felül, IvE IV, 1165-ön egy versenyszám és valószínűleg az 1167-en is egy versenyszám, Ruphinus a 2. feliraton 1 versenyszám (vagy a fia?), mint ahogy az IvE IV 1164-en is.

⁴¹ A témáról bővebben l. Bowersock (1969: 30-42), Mattern (2008: 7-11).

⁴² Ephesos nagyvárosi státuszáról l. Strab. Geogr. 14, 1, 20-25, Bowersock (1969: 17-18, 27-28, 30), Friesen (1993: 158-159). Ephesos ugyanakkor a császárkorban híres orvosi központ volt, olyan kiváló orvosokkal rendelkezett, mint Ruphos vagy Sóranos.

⁴³ A korszak általános műveltségéhez hozzátartozott az orvostudomány is, annyira hogy Aulus Gellius Attikai Éjszakák című művében – miután egy orvos összekeveri a vénákat az artériákkal – úgy véli nemcsak az orvosok, hanem a szabad emberek (liberi), pláne a szabad művészetekben képzettek (liberaliter instituti) számára is szégyen (turpe est) ha nem foglalkoznak az orvostudománnyal. (Gell. Noct. Att. 18, 10, 8.)

Ezeknek volt szemtanúja és később résztvevője Galénos (Kr. u. 129 – ca. 216),⁴⁴ aki első tapasztalatait az orvosi vitákról még tanulóként szerezte, első iskolájában gyakran volt alkalma végighallgatni ilyeneket, gyakran más iskolák képviselőivel szemben. Az ott elhangzottak későbbi felidézése, ütköztetése saját vélekedéseivel és tapasztalataival, valamint továbbgondolása nagy hatással volt az ifjú Galénosra, és az orvosi képzés részének számított (Debru 1995: 70-71). Tanulmányai befejeztével visszatért szülővárosába, Pergamonba, ahol egy bonyolult anatómiai bemutató után mint gladiátororvost alkalmazták. 162-ben Rómába ment, ahol hamarosan nagy hírnévre tett szert az orvosi bemutatókon és vitákon, amelyeken a római arisztokrácia számos tagjavett részt, mint pl. Flavius Boethus, aki consul suffectus volt, vagy Lucius Sergius Paullus, 168-ban másodszer consul és praefectus urbi. A bemutatók és viták híre végül a császárhoz is eljutott, aki udvari orvosává tette. Ezért és a vitákba való belefáradása miatt Galénos 169-től felhagyott az bemutatókon való megmérettetéssel (Bowersock 1969: 60-64, Debru 1995: 69-70, Mattern 2008: 3, 16-20).

Debru (1995: 72-73) a Galénosnál leírt orvosi bemutatóknak két formáját különíti el, az anatómiai bemutatót és tanítást a tömegnek. A bemutató szűk körben vagy nagy tömeg előtt zajlott, előbbi esetben egy patrónus köré csoportosultak, és néhány filozófus, szónok és tanítvány is részt vett, míg utóbbi nyilvános volt, akár több napon át is tartott, és nem csak a művelt rétegeket célozta meg: olyanok is eljöttek, akik görögül egyáltalán nem tudtak.⁴⁵ Ezeket a körülményeket leszámítva a boncolás mellett mindig voltak magyarázatok, mint a bevezetés vagy célkitűzés, azaz mit fog látni a közönség,⁴⁶ majd a tárgyalás előtt valószínűleg a közönség csendre intése. Maga a tárgyalás a témáról írtak összefoglalásával, felidézésével kezdődött, majd a bemutató (deixis), felváltva magyarázatokkal (logos), amelyek az eddig bemutatottakat foglalták össze és új felfedezésekre hívták fel a figyelmet. A didaktikus bemutatók ugyanakkor nem nélkülözték a színpadi elemeket, mint amikor a bordaközi idegek elvágásával hirtelen elhallgatott vagy hangot adott az állat (Debru 1995: 74-75).⁴⁷ Az ephesosi cheirurgia versenyszám valószínűleg ehhez állhatott közel, kérdéses, volt-e anatómiai bemutató vagy esetleg csak szóban hangzott el, de nehezen képzelhető el, hogy egy ilyen gyakorlatias ága az orvostudománynak szemléltetés nélkül maradjon.

⁴⁴ Galénos és a második szofisztika kapcsolata annyiban ellentmondásos, hogy ő a szofistákat erkölcsstelen, szélhámos, állandóan civakodó, cinikus alakoknak írja le, akik nem képesek érvelni, a szavakat többre tartják a tetteknel és nem érdeklí őket az igazság. Ennek ellenére Galénos műveltségét, érdeklődését (orvosi kérdések mellett filozófiai, irodalmi, nyelvészeti témák iránt), vonzódását a klasszikus kori szerzőkhöz (elsősorban Hippokratéshez, de Platónhoz és Aristoteléshez is) a második szofisztika eszménye ihlette (Mattern 2008, 8-9:). Ez a műveltségi ideál nem csak kizárólag Galénosra volt jellemző, néhány kortárs is hasonló széleskörű műveltséggel kérkedett feliratain, mint pl. Hérakleitos Rhodianopolisból a Kr.u. 2. század elején, aki orvos költő és filozófus is volt (CIG 4315 = Samama 2003: 397-399, Nr. 290) vagy Gaius Calpurnius Collega Makedón a III-IV. századi Antiochiából, aki szónokként az első tíz attikai szónok, filozófusként Sókratés és Platón követőjének vallotta magát, emellett pedig archiatrosként Hippokratés munkásságát vette alapul (SEG 32, 1302 = Samama 2003: 432-434, Nr. 334) - talán Galénos munkásságának ihletésére?

⁴⁵ A boncolás végrehajtása szűk körben nyilván az előadó orvosra hárult, míg a széles tömegeknek tartott demonstrációkon a segítők illetve tanítványok hajtották végre a boncolás egy részét, esetleg egészét (Debru 1995: 74). Ez a munkamegosztás nyilvánvalóan a bemutató érthetőségét, sikerességét volt hivatott javítani, ráadásul az előadást gyorsabbá is tette. L. még Gal. 2, 672 K.

⁴⁶ Egyik legérzékletesebb ilyen leírás Galénosnál egy erasistratosi orvos bevezetője (Gal. 2, 664-665 K.), aki megígéri a közönségnek, hogy egy élő állat artériáját mutatja meg, amelyben nincs vér. Ezután arról beszél, miért ezt az állatot választotta, milyen módszert alkalmaz, meddig tart a gyógyulás, majd a vágás és miért üres a véna (Debru 1995: 74).

⁴⁷ Ugyanakkor néhány író, mint Polybios (Hist. 12, 25) vagy Dión Chrysostomos (Or. 33,6) elítélték az efféle bemutatókkal nagy tömeget magukhoz csodító orvosokat, akik – szerintük – a jó orvosokra is ségyent hoznak.

A nyilvános szereplés másik formája a tanítás a tömegnek, ami gyakran spontán, a beteg ágyánál felmerült téma megvitatása volt, bármiféle anatómiai bemutató nélkül. Galénos leírásai alapján az orvosi viták mindennapinak számítottak, és egy problémáról, mint pl. az érvágás hatékonysága, vitatkoztak a különböző nézeteket képviselő orvosok. A viták, előadások legnagyobb vonzereje Galénos - mint ahogy a második szofisztika szónokai és művelt emberei - számára is, az improvizálás, a szabad beszéd volt.⁴⁸ Ha nagyobb csoport előtt zajlott a vita, azon a művelt érdeklődők is részt vehettek, ilyenkor a közönség soraiban vetődött fel a probléma, gyakran egy könyvrészletből vagy bekezdésből kiindulva.⁴⁹ Ezek a témák, amelyek a kor orvosi tanaira reflektáltak, váltak a problémának nevezett agón tárgyává, amelyekről néhány könyv is készült, mint pl. az ephesosi Sóranosé, amely elveszett, vagy az aigai Dionysiosé, amely Phótios patriarcha (858-867 és 877-886) tolmácsolásában fennmaradt. Ez utóbbi ötven anatómiai, terápiás problémát tartalmaz, pro és kontra stílusban, először egy hipotézis pl. az érvágás szükségességéről majd ennek cáfolata (Debru 1995: 75-79).⁵⁰ Több mint valószínű, hogy az ephesosi orvosversenyek probléma versenyszáma is erre a sémára épült, amely ennél fogva kiválóan alkalmas volt a különféle orvosi iskolák képviselői közt is egy olyan minimumot képezni, amely alapján megítélhették egymás tudását.

Összefoglalva a leírtakat, új értelmezési keret áll rendelkezésünkre az ephesosi orvosversenyek esetében: a versenyek nem közvetlenül a városi orvos kiválasztását szolgálták, hanem egy szűk, értelmiségi, az elittel kiváló kapcsolatokat ápoló kör kompetenciáját, szakértelmét voltak hivatottak bizonyítani az erre fogékony közönség előtt. Ennek segítségével a leggazdagabb rétegek szélesebb körét nyerhették meg maguknak, ami több – és ami fontosabb, gazdagabb – pacienst jelentett és akár egy jelentős pozíció megszerzéséhez is hozzájárulhatott, mint Galénos és kortársai esetében. A verseny, bár a korábbi Asklépois-ünnepi hagyománynak nem feleltethető meg, a második szofisztika szellemiségéből vezethető le.

Irodalom

- BECHER, I.: *Antike Heilgötter und die römische Staatsreligion*. Philologus 114 (1970), 211-255.
- BIRLEY, A. R.: *Hadrian: The Restless Emperor*, London: Routledge, 1999.
- BOWERSOCK, G. W.: *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford: At the Clarendon Press, 1969.
- BRIAU, R.: *L'archiatrie romaine ou la médecine officielle dans l'Empire romain: suite de l'histoire de la profession médicale*, Párizs, 1877.
- BURASELIS, K.: *Kos Between Hellenism and Rome: Studies on the Political, Institutional and Social History of Kos from the ca. the Middle Second Century B.C. Until Late Antiquity*, Philadelphia: American Philosophical Society, 2000, (Transactions of the American Philosophical Society Volume 90, Part 4.).
- COHN-HAFT, L.: *The Public Physicians of Ancient Greece*, Northampton, Mass.: Smith College (Department of History), 1956 (Smith College Studies in History, 42).

⁴⁸ Galénos nem kis büszkeséggel hirdeti, hogy legalább hat napot beszélt ellenfele, Iulianos hippokratészi Aphorisma-értelmezéseit cáfolva (Gal. 18A, 253 K.). Egyébként kiváltképp az orvosi iskolák és az orvosi fogalmak használata volt a két kedvenc témája, amelyekről erőlködés nélkül egy egész napot is tudott volna beszélni (Debru 1995: 76).

⁴⁹ Ezeken a nagyobb vitákon olykor alkalom nyílt újabb páciensek megnyerésére, mint pl. Gal. 10, 369 K., amikor egy nő hallotta Galénos előadását a vérköpés (hemoptoe) gyógyításáról, hozzá fordult segítségért, mert ő is ebben a kórban szenvedett. Ehhez hasonló eset l. még Gal. 8, 50-51 K.

⁵⁰ A Diktuakáról bővebben van Staden (1999: 177-187).

- DEBRU, A.: *Les démonstrations médicales à Rome au temps de Galien*. In Ph. van der Eijk, H.F.J. Horstmanshoff, P.H. Schrijvers (szerk.): *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context. Papers read at the Congress held at Leiden University (13-15 April 1992)*, Amsterdam : Rodopi, 1995. vol. 1. (Clio Medica, 27), 69-81.
- DMITRIEV, S.: *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- EDELSTEIN, E. - EDELSTEIN, L.: *Asclepius: Collection and Interpretation of the Testimonies*, 2 kötet, Baltimore-London, John Hopkins University Press, 1998².
<http://dx.doi.org/10.1515/9783110816754.214>
- ENGELMANN, H.: *Ephesische Inschriften*. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 84 (1990): 89-94.
- FONTANI, E.: *I Vedii di Efeso nel II. secolo d.C.* Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 110 (1996): 227-237.
- FRIESEN, S. J.: *Twice Neokoros. Ephesus. Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family*, Leiden, New York, Köln: Brill, 1993 (Religions in the Graeco-Roman World, 116).
- FRIESEN, S. J.: *Asiarchs*. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 126 (1999): 275-290.
- GRADVOHL, E.: *Sóranos: A nőök betegségekéről*, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2006 (Kréne 8).
- HAEHLING VON LANZENAUER, B.: *Imperator Soter. Der römische Kaiser als Heilbringer vor dem Hintergrund des Ringens zwischen Asklepioskult und Christusglauben*, Düsseldorf: Tritsch Verlag, 1996 (Düsseldorfer Arbeiten zur Geschichte der Medizin 68).
- HERZ, P.: *Asiarchen und Archiereiai. Zum Provinzialkult der Provinz Asia*. Tyche 7 (1992), 93-115.
- KEARSLEY, R. A.: *The Mysteries of Artemis at Ephesus*. In Llewelyn, S. R. (szerk.): *New Documents Illustrating Early Christianity, Volume 6: A Review of the Greek Inscriptions and Papyri First Published in 1980-81*, Macquarie: The Ancient History Documentary Research Centre, Macquarie University, 1992, 196-200.
- KEIL, J.: *Ärzteinschriften aus Ephesos*. Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien VIII (1905): 128-138.
- KNIBBE, D.: *Ursprung, Begriff und Wesen der ephesischen Kureten*. In Knibbe, D.: *Forschungen in Ephesos IX/1/1*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981, 70-92.
- KORPELA, J.: *Das Medizinpersonal im antiken Rom. Eine sozialgeschichtliche Untersuchung*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakademia, 1987 (Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Dissertationes Humanarum Litterarum 45).
<http://dx.doi.org/10.1017/s002572730004864x>
- MARASCO, G.: *Les médecins de cour à l'époque hellénistique*. Revue des Études Grecques 109 (1996 júl.-dec.), 435-466.
- MASTROCINQUE, A.: *Les médecins des Séleucides*. In Ph. van der Eijk, H.F.J. Horstmanshoff, P.H. Schrijvers (szerk.): *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context. Papers read at the Congress held at Leiden University (13-15 April 1992)*, Amsterdam: Rodopi, 1995. vol. 1. (Clio Medica 27), 143-151. [10.1163/9789004210912_021](http://dx.doi.org/10.1163/9789004210912_021)
- MATTERN, S. P.: *Galen and the Rhetoric of Healing*, Baltimore: John Hopkins University Press, 2008. <http://dx.doi.org/10.1017/s0025727300000752>
- NÉMETH, GY.: *A hellénisztikus kori alapítványi iskolák*. Ókor XII. évf, 4. sz. (2013): 17-23.
- NUTTON, V.: *The Medical Profession in the Roman Empire from Augustus to Justinian*, Diss., Cambridge, 1970.

- NUTTON, V.: *Two Notes on Immunities: Digest 27, 1, 6, 10 and 11*. The Journal of Roman Studies, 61 (1971): 52-63.
- NUTTON, V.: *The Chronology of Galen's Early Career*. The Classical Quarterly, 23/1 (1973 máj.), 158-171. <http://dx.doi.org/10.1017/s0009838800036600>
- NUTTON, V.: *Archiatri and the Medical Profession in Antiquity*. Papers of the British School at Rome, 45 (1977): 191-226. <http://dx.doi.org/10.1017/S0068246200009211>
- NUTTON, V.: *Continuity or rediscovery? The city physician in classical Antiquity and medieval Italy*. In Russell, A. W. (szerk.) *The Town and State Physician in Europe*, Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, 1981, 9-46.
- NUTTON, V.: *The medical meeting place*. In Ph. van der Eijk, H.F.J. Horstmanshoff, P.H. Schrijvers (szerk.): *Ancient Medicine in its Socio-Cultural Context*. Papers read at the Congress held at Leiden University (13-15 April 1992), Amsterdam: Rodopi, 1995. vol. 1. (Clio Medica 27), 3-25.
- NUTTON, V.: *Ancient Medicine*. London-New York: Routledge, 2004.
- POHL, G.: *De graecorum medicis publicis*, Berlin, 1905.
- SAMAMA, É.: *Les médecins dans le monde grec: sources épigraphiques sur la naissance d'un corps médical*, Genf: Librairie Droz, 2003 (École pratique des Hautes Études, Sciences historiques et philologiques, 3. Hautes études du monde gréco-romain, 31).
- STEGER, F.: *Asklepiosmedizin. Medizinischer Alltag in der römischen Kaiserzeit*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004 (Medizin, Gesellschaft und Geschichte. Jahrbuch des Instituts für Geschichte der Medizin der Robert Bosch Stiftung; Beiheft 22).
- VAN STADEN, H.: *Rupture and continuity: Hellenistic reflections on the history of medicine*. In Ph. van der Eijk (szerk.): *Ancient Histories of Medicine: Essays in Medical Doxography and Historiography in Classical Antiquity*, Leiden: Brill, 1999 (Studies in Ancient Medicine 20), 143-188.
- WEIß, P.: *Asiarchen sind Archiereis Asias. Eine Antwort auf S. J. Friesen*. In Ehrhardt, N. - Günther, L.-M. (szerk.): *Widerstand – Anpassung – Integration. Die griechische Staatenwelt und Rom. Festschrift für Jürgen Deininger zum 65. Geburtstag*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2002, 241-254.
- WOLTERS, P.: Ἀρχιατρὸς τὸ δ'. Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien IX (1906): 295-297.